

УДК: 784.1.071.2(477.54)(092):78.071.4
DOI: <https://doi.org/10.34064/khnum2-42.02>

Прокопов Сергій Миколайович

Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського,
професор кафедри хорового та оперно-симфонічного диригування,
заслужений діяч мистецтв України
e-mail: sn.prokopov@gmail.com
ORCID iD: 0000-0002-5892-6290

Диригентсько-хорова педагогіка Юрія Кулика

Вперше у вітчизняному хорознавстві обґрунтовано засадничі принципи диригентсько-хорової педагогіки видатного митця Слобожанщини Ю. І. Кулика. Охарактеризовано його педагогічні методи та прийоми виховання диригентів у хоровому класі; атмосферу навчального процесу, стиль професійного спілкування педагога та учнів. Проаналізовано питання методики репетиційної роботи майстра з хором; опрацювання студентами творів під час проведення навчальної практики та в класі диригування; основні вимоги до оволодіння молодими диригентами мануальною технікою і вдосконалення її засобів. Розкриттю теми посприяли такі дослідницькі методи, як історичний – педагогічну діяльність майстра висвітлено в контексті хорового мистецтва України; хорознавчий – узагальнено специфіку творчості хорового диригента; системно-діяльнісний – указано на універсалізм особистості митця. У висновках з'ясовано внесок видатного музиканта у збагачення традицій харківської хорової школи.

Ключові слова: *Юрій Кулик; хорова педагогіка; хорове мистецтво; диригентський жест; методи і прийоми; навчання і виховання; харківська хорова школа.*

© Видавець ХНУМ імені І. П. Котляревського, 2026.

Це стаття відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-SA 4.0.
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Постановка проблеми.

Серед плеяди майстрів українського хорового мистецтва другої половини ХХ століття видатне місце посідає Юрій Іванович Кулик (1937–1988). На історичній відстані

ї особливо яскраво увиразнюються найсамобутніші риси його творчої постаті, значення якої потребує переосмислення з позицій сьогодення, у світлі актуалізації «вирішення питань щодо ... музично-педагогічної спадщини вітчизняних педагогів в системі сучасної освіти» (Мартинюк, 2020: 161). Митець здобув популярність як блискучий диригент уже в молоді роки, а пізніше – визнання від держави: почесні звання заслуженого діяча мистецтв України, професора, посади завідувача кафедри хорового диригування (1973–1983), проректора з навчальної роботи (1983–1988). Інші грані таланту Юрія Кулика – майстра хорового аранжування, педагога, музично-громадського діяча – були органічним продовженням його виконавської діяльності як диригента-хормейстера. Насамперед усі згадують виняткову роль майстра у керівництві студентським хором Харківського державного інституту мистецтв (нині Харківський національний університет мистецтв, далі – ХНУМ) імені І. П. Котляревського. Значна за масштабами і художнім рівнем концертна діяльність цього хорового колективу мала великий вплив на музичну культуру Слобожанщини та України 60–80 років минулого століття.

Попри те, що окремі факти багатогранної творчої діяльності Юрія Івановича висвітлені в публікаціях українських (переважно харківських) авторів, педагогічні підходи митця до виховання творчої молоді ще не стали предметом ґрунтовних досліджень. Їх відсутність пов'язана, з одного боку, із недостатньою увагою до цього питання сучасників Юрія Івановича (широке визнання він отримав передусім як хоровий диригент), а з іншого – труднощами самого процесу фіксації методів та прийомів навчання і виховання. Отже, у вітчизняному хорознавстві *вперше* запропоновано досвід обґрунтування диригентсько-хорової педагогіки Ю. Кулика як системи викладацьких принципів, що становить **наукову новизну** теми статті.

Мета статті – виявити специфіку методів і прийомів, характерних для педагогічної діяльності одного з лідерів харківської хорової школи другої половини ХХ століття Юрія Івановича Кулика.

Матеріалом статті слугують інтерв'ю, особисті спогади та спостереження автора, який навчався на кафедрі хорового диригування за часів керування студентським хором Ю. І. Кулика, а потім працював як хормейстер разом з Майстром (1984–1988).

Методологія дослідження. Для розкриття теми були задіяні такі методи: *історичний* – діяльність Ю. І. Кулика висвітлено в контексті хорового мистецтва України; *хорознавчий* – узагальнено специфіку творчості хорового диригента; *системно-діяльнісний* – указано на універсалізм особистості митця.

Останні дослідження та публікації за темою. Існують праці, що розкривають окремі риси творчої особистості Ю. І. Кулика. У статті А. Кулик (Кулик, 1997) містяться біографія митця, пов'язана з музичним життям Харкова 60–80 років ХХ століття, спостереження за його заняттями в класі диригування та діяльністю як очільника Харківського обласного відділення Музичного товариства України. Життєвий і творчий шлях, багатогранна діяльність, творчі здобутки видатного музиканта висвітлено у статті Н. Белік-Золотарьової (Белік-Золотарьова, 2007). Окремі статті розкривають мистецтво Ю. І. Кулика як блискучого аранжувальника, його роль у розвитку харківської диригентсько-хорової школи (Коновалова, 2022) та утвердженні класичної традиції українського хорового співу (Бенч-Шокало, 2002). Винятком є дисертація А. Мартинюка, у якій розкрито окремі риси педагогічного досвіду Ю. Кулика, його вплив на виховання фахівців хорової справи нової генерації (Мартинюк, 2021). Т. Смирнова визначила напрями організаційно-управлінської діяльності Ю. Кулика, його стиль керівництва (Смирнова, 2021). Біографічна інформація, хоровий і педагогічний репертуар, перелік учнів класу Ю. І. Кулика систематизовано в праці С. Прокопова (2017).

Виклад основного матеріалу дослідження.

В останні роки музична спільнота є свідком повернення інтересу до унікальної в українському хоровому мистецтві другої половини минулого століття постаті Юрія Івановича Кулика. У 2021 році в Харківському національному університеті мистецтв імені І. П. Котляревського відбулося відкриття меморіальної дошки видатному українському хоровому диригентові, установленої біля класу № 80, де він працював у 1964–1988 роках. У квітні 2025 року було проведено Перший відкритий всеукраїнський конкурс диригентсько-хорової майстерності імені Юрія Кулика, засновницею якого стала кафедра хорового та оперно-симфонічного диригування ХНУМ імені І. П. Котляревського за підтримки Міністерства культури та стратегічних комунікацій України та Національної всеукраїнської музичної спілки.

Дослідники творчості митця перш за все розглядають його як хорового диригента великого масштабу. Основним художнім колективом, із яким він працював протягом майже чверті століття, був студентський хор – творча лабораторія для вихованців кафедри хорового диригування, що згодом перетворилася на повноцінну концертну одиницю Харкова. Природним є те, що концертно-виконавська робота Ю. І. Кулика зі студентським хором Харківського інституту мистецтв імені І. П. Котляревського безпосередньо була пов'язана з його педагогічною діяльністю, продовжувалася в ній, отже, відзначена не меншою цінністю як для самого митця, так і для його численних учнів та послідовників.

Педагогічний вплив Ю. І. Кулика як керівника хору на студентів-хормейстерів багатьох поколінь був надзвичайно великим. Розглянемо сутність його педагогічних методів, починаючи з *психології творчості – тієї атмосфери*, у якій проходили заняття в хоровому класі й класі диригування. Автор статті неодноразово спостерігав репетиційну роботу багатьох хорових диригентів, але такого майстерного поєднання академічного стилю навчання з простотою та доступністю пояснень, напруженого ритму роботи з творчою атмосферою та

м'яким українським гумором, яке демонстрував Ю. І. Кулик, не доводилося зустрічати ні в кого! Був задіяний навіть поетичний дар! Іноді замість аналізу, критичних зауважень щодо якості звучання хору або методів роботи студента з хором Юрій Іванович створював влучні гумористичні або сатиричні чотиривірші, у яких у доброзичливій формі висловлював свої коментарі. Це було одним із проявів «психологічного мажору» – стабілізації напруги під час репетиції, що певною мірою сприяв покращенню ефективності творчого процесу, за яким автор статті не тільки спостерігав, а й допомагав керівникові. Можна припустити, що така відкритість, прагнення до природності спілкування диригента з учасниками хорového колективу виникли в Юрія Івановича у процесі керування численними аматорськими хоровими колективами (Хором Будинку культури Харківського моторобудівного заводу, Хором ветеранів війни і праці Валківського районного Будинку культури, Хором вчителів м. Харкова). Достеменно відомо, що справжні майстри хорového мистецтва – керівники самодіяльних хорових колективів – завжди працюють з ними так само, як і з професійними. Тільки результатів досягти буває складніше (і не у всіх це виходить).

Під час занять у своєму класі Ю. І. Кулик прагнув досягти повної довіри між студентом і педагогом. І це позитивно впливало на атмосферу, у якій проходили заняття. «Незважаючи на високий рівень вимогливості Юрія Івановича щодо підготовки студентів до занять, хвилювання перед початком уроку, я ніколи не відчувала невпевненості в собі, оскільки ставлення педагога було по-справжньому батьківським. У спілкуванні проявлялися такі надважливі людські якості педагога, як щирість, простота і скромність», – згадує Р. Зубаха, випускниця класу професора Ю. І. Кулика, викладачка Харківського музичного коледжу імені Б. М. Лятошинського (Інтерв'ю з Р. Зубахою, 2025, 18 серпня).

Яскраву творчу особистість Ю. І. Кулика характеризували філософський склад мислення, широка ерудиція, феноменальна пам'ять (він безпомилково згадував, навіть через десятиліття, екзаменаційні програми студентів, із якими вони вступали до Інституту); вимогливість і гіпнотична сила впливу на виконавців; водночас щирість

і скромність у спілкуванні; педагогічний талант, що дозволяв передавати знання в доступній формі, ясно і лаконічно виражати думки, чітко формулювати завдання.

Юрій Іванович був справжнім професійним авторитетом – «центром тяжіння» у навчальному процесі, й не тільки для своїх учнів: на репетиціях студентського хору, у класі диригування Ю. Кулика часто були присутні відомі харківські хорові диригенти – І. Бідак, В. Ірха, О. Кошман, О. Коломієць, В. Палкін, О. Петросян, В. Чурілов; керівники дитячих колективів – Л. Шапіро, А. Чулков. Творче спілкування «вільних слухачів» і Майстра продовжувалося й після завершення репетиції: Юрій Іванович щедро ділився нотами, власними аранжуваннями, обробками українських народних пісень, обговорював із колегами програми концертів зведених хорових колективів, якими він керував під час проведення численних музичних заходів у Харкові та області.

Серед *методів* диригування в класі Юрія Кулика особливе значення надавалося вмінню виразно й чисто виконувати хорові партії твору, що вивчався. Як керівник навчального хору і завідувач кафедри, він вимагав від викладачів обов'язково включати цей вид роботи над хоровою партитурою в індивідуальні заняття з фаху. Адже хорові диригенти – це ще й вчителі співу! Такий метод (разом із творчою співпрацею керівника хору з викладачами сольного співу), успадкований диригентом від своїх консерваторських педагогів К. Греченка та А. Мірошникової, і дотепер залишається надзвичайно актуальним для формування вокальної культури студентів-хормейстерів, дозволяючи «глибше усвідомити образність і музичну стилістику хорових композицій...» (Мартинюк, 2021: 361).

«Опанування студентом хорової партитури в класі Юрія Івановича ніколи не розпочиналося з вибору темпу або жестової моделі. Спочатку визначалися ідея, зміст, образи, стиль музики», – згадує випускниця класу професора Ю. І. Кулика, викладачка Запорізького фахового коледжу культури і мистецтв імені П. І. Майбороди, народна артистка України І. Гапон (Інтерв'ю з І. Гапон, 2025, 17 серпня).

Наведемо один із прикладів такого підходу Юрія Івановича до роботи над хоровим твором.

Під час проведення іспиту з фаху виникла дискусія навколо обраного студентом темпу (дещо прискореного) при виконанні твору К. Стеценка «Прометей». Юрій Іванович, розглядаючи темп як важливий засіб інтерпретації, завжди визначав його як явище не кількісне, а якісне. Стриманий, епічний характер першої частини твору він передавав, спираючись на розуміння його філософського змісту (ідеї самопожертви, величі Кавказьких гір як символу непідкореності). Під час обговорення виконання «Прометея» студентом професор із притаманним йому артистизмом прочитав поетичний текст, заспівав одну із хорових партій і вразив колег своєю переконливістю в розумінні психологічного підтексту твору.

А. Мартинюк, спостерігаючи за репетиціями хору під керівництвом Юрія Івановича, дійшов висновку, що диригент не завжди розкривав своє бачення звукової палітри творів. (Додамо, що він не завжди надавав інформацію про їхній зміст і будову). А. Мартинюк припускає, що це був свідомий педагогічний прийом, який активізував самостійність мислення студентів через пошук ними необхідної інформації (Мартинюк, 2021: 373). Добре пам'ятається, як, опрацьовуючи хоровий твір, незнайомий студентам, осмислюючи його сюжет і особливості форми (наприклад, ораторій «Юда Макавей» Г. Ф. Генделя, «Галлія» Ш. Гуно), відповідь доводилося шукати в енциклопедіях, посібниках, підручниках. Ще однією з причин такого підходу до процесу вивчення твору, на нашу думку, могла бути економія часу репетицій. Сьогодні важко уявити масштаб концертної діяльності, яку проводив Хор студентів, що фактично замінював собою відсутній у той період професійний хор у Харкові. В окремих випадках підготовка до чергового виступу або вивчення нового твору до авторського концерту харківського композитора проходила в ритмі форсованого навчального процесу, що вимагало від студентів внутрішньої самоорганізації й дисципліни. І коли вони бували відсутні, Юрій Іванович,

для якого в цілому характерним був демократичний стиль керівництва, проявляв прийоми автократичного управління (Смирнова, 2021: 15).

Диригент цінував кожну хвилину репетиційного часу, не дозволяв його нераціонального використання. У роботі студента з хором надавав перевагу методу демонстрації жестом, голосом як найкоротшому шляху досягнення художньої мети. У тих випадках, коли молодий диригент зловживав словесними поясненнями й багато розповідав про характер звуку, яким треба співати, вокальні та технічні труднощі, керівник хору в жартівливій, доброзичливій формі спрямовував його до практичної роботи, наголошуючи на необхідності переходу від надлишкових коментарів до безпосередньої реалізації музичного задуму. Співзвучну думку висловлював і керівник студентського хору Національної музичної академії України професор П. Муравський: «Якщо багато розмовляти і мало співати, то можна перетворитись у диригента-розмовника» (Муравський, 2014: 99).

Ще один принцип диригентської педагогіки Ю. Кулика – висока якість метроритмічного ансамблю в хорі. Юрій Іванович систематично і послідовно працював над вихованням у студентів почуття ритму, темпо-метроритмічної пульсації. Вимагав від співаків, солістів, концертмейстерів, на уроках у диригентському класі (іноді у категоричній формі) концентрації уваги на жестах диригента, які у майстра вирізнялися графічною ясністю, точністю ауфтакту, чіткістю фіксації кожної долі. У 1986 році на Республіканському конкурсі творчих колективів навчальних закладів мистецтва та культури України член поважного журі, професор Ю. Луців (Львів), високо оцінив виконання складних у метроритмічному сенсі творів М. Парцхаладзе, О. Тактакішвілі, Г. Ахияна студентським хором ХДІМ імені І. П. Котляревського під керівництвом Ю. Кулика. Він охарактеризував метроритмічний ансамбль харківського хору як досконалий.

Репертуар студентського хору як навчального колективу був величезним. Його концертні програми включали кращі зразки західноєвропейської класики (твори Й. С. Баха, Г. Ф. Генделя, А. Вівальді, К. Глюка, Й. Гайдна, Л. Бетховена, В. А. Моцарта, Ф. Шуберта, Дж. Верді,

Ш. Гуно, Ф. Ліста, Ф. Пуленка, Г. Форе) та української музики (композиції М. Березовського, Д. Бортнянського, М. Лисенка, С. Людкевича, Л. Ревуцького, К. Стеценка, М. Колесси, М. Леонтовича, Б. Лятошинського, Г. Майбороди, І. Шамо, А. Штогаренка). Почесне місце посідала музика, створена у Харкові: хоріві твори В. Бібіка, П. Гайдамаки, В. Дроб'язгіної, А. Гайденка, В. Золотухіна, І. Ковача, М. Кармінського, Т. Кравцова, М. Стецюна, Г. Цицалюка, Б. Яровинського.

Справедливою є думка, що Юрій Іванович Кулик був **одним із найкращих інтерпретаторів саме української музики** (Коновалова, 2022: 9). Він мав талант глибоко поринати в образно-емоційну сферу творів різних жанрових форм. Для його музичного мислення характерним було масштабне бачення художніх образів. Тонким ліризмом, філософською глибиною, увагою до виконавських деталей вирізнялися інтерпретації Юрієм Івановичем хорів *a cappella*, обробок українських народних пісень. Нагадаємо, що майбутній диригент народився в селі Решетилівка Полтавської області, тому саме українська народна пісня стала першим музичним враженням його дитинства. Він любляв українські народні пісні, добре їх знав, багато працював у жанрі хорової обробки. Навчаючи студентів розуміти глибину і красу української пісні, включав у педагогічний та хоровий репертуар такі шедеври, як «Щедрик», «Дударик», «Пряля», «Піють півні», «Гра в зайчика», «Ой, з-за гори кам'яної» в обробці М. Леонтовича; додамо й створені власне Ю. Куликом талановиті обробки українських народних пісень «Ой, у полі верба», «Летіла зозуля» для мішаного та для жіночого хору (з іншим текстом), «Оріхове сіделчко», «Чи є в світі краща зірка».

Робота Юрія Івановича над хоровими творами сприймалась студентами, концертмейстерами та усіма присутніми на заняттях не просто як репетиція або урок у класі диригування, а як справжнє художнє дійство. Запамяталася натхненна, витончена, неповторна за мануальним відображенням музично-поетичної мови інтерпретація Ю. Куликом хорової мініатюри Г. Майбороди «Пролісок». Її жанрову семантику часто визначають як пасторальну, пейзажну. В інтерпретації

Юрія Івановича цей твір наповнювався живим, емоційно насиченим звучанням. Здавалося, що обраний ним темп – єдиний вірний, настільки переконливим було розуміння диригентом образного змісту твору. Указаний автором показник метроному (чверть = 60) диригент розглядав лише як орієнтир, «компас», що не дає «заблукати» при виборі темпу. Для того, щоби надати більшої виразності рівним тривалостям (рух восьмими) з підтекстовкою за принципом «нота – склад», Юрій Іванович перетворював їх (як це не парадоксально звучить) у нерівні: застосовував *tenuto* в наголосах ключових слів, збільшував тривалості голосних. Шістнадцяті паузи, що виписані композитором майже в кожній фразі, диригент виконував як цезури, наділивши їх об'єднувальною функцією. Тому, наприклад, у другій частині («*Зима в душі моїй пройшла*») звучання фраз не переривалося, а навпаки, вирізнялося широтою дихання. Головна смислова музична інтонація на словах «*пролісок*» і «*розквітла*» в інтерпретації Юрія Івановича звучала повнокровно, надзвичайно натхненно. Він підкреслював її рельєфним, енергійним, наповненим жестом із відчуттям ваги руки. У ньому були сконцентровані глибина і щирість почуттів, доповнені притаманною диригентові природною, надзвичайно виразною, мімікою.

Хор Ю. Мейтуса «А мій батько орандар», українську народну пісню «Ой, дуб, дуба» в обробці М. Ракова Юрій Іванович потрактував як жартівливі хорові сцени. Окремі епізоди (діалоги чоловічих і жіночих груп хору) він майже не диригував, а передавав рух музики мімікою, незрівнянно виразними очима; проявляючи яскравий артистичний темперамент, швидко перевтілювався. Ю. І. Кулик належав до того типу диригентів, у яких наявність таланту і мануальної техніки, вільних, еластичних рук органічно поєднувалися з яскравою мімікою, що додавало його диригентській мові безмежної виразності. Ці виконавські якості митця проявлялися і на уроках із фаху.

Як педагог і блискучий диригент, у роботі зі студентами над розвитком *мануальної техніки* Ю. І. Кулик наголошував саме на практичній спрямованості навчання. Індивідуальні заняття в класі диригування митець розглядав як засіб підготовки молодого диригента,

підпорядкований методам і змісту роботи хорового класу. Він звертав увагу студента на необхідність оволодіння «реальною диригентською технікою», умінням впливати на хористів. У цьому плані важливо, підкреслював майстер, щоби жест і погляд диригента несли в собі емоційно-вольовий посыл, були адресними, спрямованими в певну точку.

Принципи диригентського стилю Ю. Кулика, такі як глибина і логіка музичного мислення, тонке відчуття ліризму, різюча концентрація волі та енергії, яка взагалі була характерною властивістю його особистості (Белік-Золотарьова, 2007: 108), неповторна жестова мова стали для багатьох представників харківської диригентсько-хорової школи взірцевими. Магнетизм і вплив таланту Майстра були настільки сильними, що окремі студенти не просто наслідували його індивідуальну диригентську манеру, а перетворювали власну на її «копію», що, безумовно, Юрієм Івановичем не схвалювалося. Він рекомендував молодим диригентам аналізувати, якими технічними засобами досягається художній результат й осмислено ставитися до цього.

На заняттях з фаху або під час проведення репетицій студентів з хором Юрій Іванович особливе значення надавав диригентському туше, зокрема м'якому кистьовому торканню до точки («точки-дотику»). Працюючи зі студентом над виконанням партитури на інструменті, педагог теж спирався на образні уявлення. Він радив студенту (зокрема, при виконанні ліричних або духовних творів) доторкатися до клавіш інструмента як «до серця людини». Не випадково виконання хорових партитур творів *a cappella* концертмейстерами класу професора Ю. І. Кулика – О. Прокопович, Т. Горбенко, О. Ровною – вирізнялося особливо витонченим звучанням, максимально наближеним до хорового звуку.

Як педагог-практик, Ю. І. Кулик завжди допомагав молодим хормейстерам, охоче ділився таємницями свого диригентського мистецтва. Працюючи над диригентською технікою, Ю. І. Кулик спирався на основні закономірності роботи диригентського апарату, серед яких однією з головних є свобода жесту. Автор статті, будучи студентом, протягом достатньо тривалого періоду не міг позбавитися скутості

рук. На той час методичних праць, спеціально присвячених впливу м'язової скутості на техніку диригента, отже, й на художній зміст виконання, ще не існувало. Саме від Юрія Івановича багатьом студентам (зокрема й автору статті) вперше вдалося почути конкретні поради щодо балансу внутрішньої та зовнішньої напруги диригента, побачити прийоми її досягнення: емоційне напруження диригент передавав виразною мімікою, обличчям, а рухи рук були відносно вільними.

На заняттях хорового класу та уроках диригування Юрій Іванович завжди допомагав молодим хормейстерам виправити технічні недоліки, користуючись методом тактильної комунікації. Наприклад, при виконанні студентом початкового ауфтакту скутими руками, що робило його не зовсім зрозумілим, педагог надавав студентові можливість відчутти стан м'язів своїх рук. І це зазвичай було одним із ефективних шляхів досягнення поставленої мети. Долати скутість, причиною якої є психологічна несвобода, допомагали сприятлива атмосфера колективної творчості, щирість, доброзичливість у спілкуванні педагога зі студентами, знання психології кожного з них.

У роботі над постановкою диригентського апарату Юрій Іванович зосереджував увагу студентів на «еластичності», «пластичності», «економності» жесту, що були характерними й для його власної диригентської техніки. Недивно, що під час творчої зустрічі студентського хору ХДІМ імені І. П. Котляревського з хором студентів Київської консерваторії (Київ, 1972) керівник останнього, професор П. І. Муравський, мануальна техніка якого теж вирізнялася лаконізмом і «співучістю» рук, відзначив саме ці характеристики Кулика-диригента, а також глибину його думки, емоційність висловлювання.

Особливим було ставлення Юрія Івановича до похвали як методу стимулювання студентів. Загалом на шляху індивідуального виховання диригентської молоді він спирався на принцип психологічного «мажору», позитивну настанову, підтримуючи студента. Водночас, на відміну від прихильників методу «хвалити, хвалити і ще раз хвалити», Юрій Іванович проявляв принциповість і не хвалив студентів часто. Усе залежало від ступеня результативності навчання студента, його

прагнення отримати ґрунтовні знання і професійні навички. Майстер вважав, що похвала в окремих випадках може навіть нашкодити. Критеріями педагогічних вимог Ю. І. Кулика були головні якості його власного таланту: глибина проникнення в музичний матеріал, яскравість виконання, розвинута мануальна техніка. Юрій Іванович, як людина філософського складу мислення, високо цінував здатність молодого диригента правдиво, переконливо розкрити глибокі за змістом теми. Приходить на пам'ять епізод, коли під час репетиції з хором твору І. Шамо «Зима» клопітка робота студента П. Стельмаха над удосконаленням кистьової техніки викликала позитивну реакцію, задоволення Юрія Івановича. Похвала була цілком заслуженою, позаяк стала підсумком систематичних і послідовних занять, сприймалася як приклад для інших студентів, але не була протиставленням молодого диригента усьому колективу.

Доказом ефективності педагогічних принципів, методів і прийомів Юрія Кулика стала високопрофесійна діяльність численних випускників його класу (більше 80), відомих в Україні хорових диригентів і педагогів: народної артистки України І. Гапон, викладачки Запорізького фахового коледжу культури і мистецтв імені П. І. Майбороди; кандидата філософських наук, доцента кафедри хорового диригування ХНУМ імені І. П. Котляревського В. Матюхіна, старших викладачів цієї кафедри Д. Бондаренка, Є. Кучерової, Д. Бабіча, В. Королевського, керівників відомих в Україні хорових колективів і вокальних ансамблів (Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди); Р. Зубахи, викладачки Харківського музичного фахового коледжу імені Б. М. Лятошинського; Л. Бондаренко, В. Башевського, керівників дитячих і юнацьких хорових колективів Харкова; заслужених працівників культури України Ф. Васечка (Рівненській державний педагогічний університет), В. Чурілова (Лозівський фаховий коледж мистецтв); О. Жилкіної, І. Поддуди (Харківська гуманітарно-педагогічна академія). Також ціла плеяда знаних хорових диригентів і педагогів, які не є випускниками класу професора Ю. Кулика,

але навчалися в різні роки під керівництвом Майстра як учасники студентського хору, вважають себе послідовниками його школи.

Висновки.

Творча особистість Ю. І. Кулика вирізняється багатосторонністю, що дозволяє віднести Майстра до універсального типу хорового диригента. У його професійній діяльності органічно поєдналися такі напрями, як диригентсько-виконавський (насамперед керівництво студентським хором Харківського державного інституту мистецтв імені І. П. Котляревського), педагогічний і науково-методичний (численні учні-випускники та послідовники), просвітницький, музично-громадський (робота на посаді голови Харківського обласного відділення Музичного товариства України у 1978–1988 роках), музично-творчий (митець є автором близько 200 хорових аранжувань – обробок народних пісень).

Наслідуючи кращі традиції української диригентсько-хорової освіти (насамперед харківських корифеїв К. Греченка, А. Мірошникової), Ю. І. Кулик збагатив їх своїм досвідом. Хорова педагогіка Майстра, який створив власну творчу школу, вирізняється такими методами і принципами:

❖ *педагогічний оптимізм* – ставлення до навчання в хоровому класі як до **динамічного духовного процесу**; атмосфера повної довіри між педагогом і студентами;

❖ *вокальне виховання* студентів як один із пріоритетів підготовки хорових диригентів;

❖ *високі вимоги до музичного інтелекту хормейстера*, зумовлені необхідністю глибокого розуміння ним змісту, форми, стилю виконуваних творів;

❖ *стратегічна роль української народної пісні* і творів українських композиторів для виховання молодого хормейстера;

❖ *реальна диригентська техніка* – не тільки виразність жести, а й уміння активно впливати на виконавський процес;

❖ *зумовленість диригентських жестів* образним змістом і стильовими закономірностями музичного твору;

❖ *пластичність рук; економія жестів; еластичні кистьові рухи* (особливо при знятті звуку), що активно впливають на артикуляцію співаків і хоровий тембр.

Справу Ю. І. Кулика сьогодні продовжують його учні. І це не тільки вихованці його класу, а й численні випускники класів інших педагогів, які навчалися під час керівництва Юрієм Івановичем студентським хором Харківського державного інституту мистецтв імені І. П. Котляревського та досі працюють у всіх вищих і передвищих закладах музичної освіти Харкова, у багатьох містах України і за кордоном. Усі вони з гордістю називають себе послідовниками диригентської школи професора Ю. І. Кулика, чий талант, знання і безцінний досвід диригента, педагога, психолога, організатора допоміг їм досягти вершин професійної майстерності.

Життєтворчість диригента-педагога Ю. І. Кулика увійшла в історію музичного життя Харкова та України як «золота сторінка». За свій короткий життєвий шлях Юрій Іванович зробив видатний внесок у розвиток не тільки українського хорового виконавства, а й диригентсько-хорової педагогіки. Його методи і принципи виховання хорових диригентів не втрачають сьогодні своєї актуальності і мають практичну цінність для здобувачів вищої хорової освіти в Україні.

Перспектива подальшого розвитку теми. Висвітлення діяльності видатного музиканта та закладених ним традицій не вичерпується жанром статті. Якщо продовжити збір та обробку матеріалів щодо його життєтворчості, залучаючи численних учнів, послідовників та колег Майстра (священний обов'язок кожного!), то побачить світ чудова монографія, на яку заслуговує наш сучасник – Учитель і Музикант, представник новітньої української музичної культури Юрій Іванович Кулик!

ЛІТЕРАТУРА

Бенч-Шокало, О. Г. (2002). *Український хоровий спів: Актуалізація звичасвої традиції*. Київ: Український світ.

- Белік-Золотарьова, Н. А. (2007). Сузір'я майстрів: кафедра хорового диригування. У кн. *Pro Doma Mea: Нариси. До 90-річчя з дня заснування Харківського державного університету мистецтв імені І. П. Котляревського* (сс. 100–123). Харків: Харків. держ. ун-т мистецтв імені І. П. Котляревського.
- Інтерв'ю з І. Гапон. (2025, 17 серпня). (Записав С. Прокопов). [Аудіо, 1 електрон. опт. диск (CD)]. Особистий архів С. Прокопова. Харків.
- Інтерв'ю з Р. Зубахою. (2025, 18 серпня). (Записав С. Прокопов). [Аудіо, 1 електрон. опт. диск (CD)]. Особистий архів С. Прокопова. Харків.
- Коновалова, І. Ю. (2022). Творча постать Ю. І. Кулика в контексті розвитку харківської диригентсько-хорової школи. *Диригентсько-хорова освіта: синтез теорії та практики: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 1–2 листопада 2022 р., ХНУМ імені І. П. Котляревського* (сс. 4–10). Харків: Планета-Прінт. <https://repo.num.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/931d2533-1736-484e-bf7d-947eefb80983/content>
- Кулик, А. В. (1997). Хоровий майстер, педагог, музичний діяч Ю. І. Кулик. *Культура України*, (4), 142–147.
- Мартинок, А. К. (2020). Українська диригентсько-хорова школа сучасності: джерелознавчі студії. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 1(68), 161–164. <https://doi.org/10.33310/2518-7813-2020-68-1-161-164>
- Мартинок, А. К. (2021). *Теорія і практика диригентсько-хорової школи в Україні ХХ – початку ХХІ століття*. [Дис. ... д-ра пед. наук, Переяславо-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди]. <https://uacademic.info/ua/document/0521U101293>
- Муравський, П. (2014). *Моя хорова школа. Методика акапельного співу*. (О. А. Шокало, Ред.-упоряд.). Київ: Провіта.
- Прокопов, С. М. (2017). Кулик Юрій Іванович. У кн. Л. Русакова (Ред.), *Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. 1917–2017. До 100-річчя від дня заснування: мала енциклопедія* (Тт. 1–2), Т. 1 (сс. 267–268). Харків: Водний спектр Джі-Ем-Пі.
- Смирнова, Т. А. (2021). Кулик Юрій Іванович як феномен харківської диригентсько-хорової школи. *Диригентсько-хорова освіта: синтез теорії та практики: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 жовтня 2021 року, ХНУМ імені І. П. Котляревського* (сс. 13–16). Харків: Планета-Прінт.

REFERENCES

- Bench-Shokalo, O. H. (2002). *Ukrainian choral singing: Actualization of the customary tradition*. Kyiv: Ukrainian World [in Ukrainian].
- Bielik-Zolotariova, N. A. (2007). Constellation of Masters: Department of Choral Conducting. In *Pro Doma Mea: Essays. To the 90th Anniversary of the Foundation of the Kharkiv I. P. Kotlyarevsky State University of Arts* (pp. 100–123). Kharkiv: Kharkiv I. P. Kotlyarevsky State University of Arts [in Ukrainian].
- Interview with I. Hapon. (2025, August 17). (Recorded by S. Prokopov). [Audio, CD]. Personal archive of S. Prokopov. Kharkiv [in Ukrainian].
- Interview with R. Zubakha. (2025, August 18). (Recorded by S. Prokopov). [Audio, CD]. Personal archive of S. Prokopov. Kharkiv [in Ukrainian].
- Konovalova, I. Yu. (2022). The creative figure of Yu. I. Kulik in the context of the development of the Kharkiv conducting and choral school. *Conducting and choral education: synthesis of theory and practice: Materials of the VI International Scientific and Practical Conference, November 1–2, 2022, Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts* (pp. 4–10). Kharkiv: Planeta-Print [in Ukrainian].
- Kulyk, A. V. (1997). Choirmaster, teacher, musical leader Yu. I. Kulik. *Culture of Ukraine*, (4), 142–147 [in Ukrainian].
- Martyniuk, A. K. (2020). Ukrainian conducting and choral school of modernity: source studies. *Scientific bulletin of the V. O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University. Pedagogical sciences*, 1(68), 161–164. <https://doi.org/10.33310/2518-7813-2020-68-1-161-164> [in Ukrainian].
- Martyniuk, A. K. (2021). *Theory and practice of conducting and choral school in Ukraine of the 20th – early 21st centuries* [Dr. Habil. diss., Pereiaslav-Khmelnyskyi State Pedagogical University named after Hryhorii Skovoroda]. <https://uacademic.info/ua/document/0521U101293> [in Ukrainian].
- Muravyski, P. (2014). *My choir school. A cappella singing methodology*. (O. A. Shokalo, Ed.) Kyiv: Prosvita [in Ukrainian].
- Prokopov, S. M. (2017). Kulyk Yurii Ivanovich. In L. Rusakova (Ed.), *Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts. 1917–2017. To the 100th Anniversary of its Foundation: A Brief Encyclopaedia* (Vols. 1–2), Vol. 1 (pp. 267–268). Kharkiv: Vodnyi Spektr Dzi-Em-Pi [in Ukrainian].
- Smyrnova, T. A. (2021). Kulyk Yurii Ivanovich as a phenomenon of the Kharkiv conducting and choral school. *Conducting and choral education: synthesis of theory and practice: Materials of the V All-Ukrainian scientific and practical conference, October 28, 2021, Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts* (pp. 13–16). Kharkiv: Planeta-Print [in Ukrainian].

Serhii Prokopov

Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts,
Professor at the Department of Choral, Opera and Symphony Conducting,
Honoured Artist of Ukraine
e-mail: sn.prokopov@gmail.com; ORCID iD: 0000-0002-5892-6290

Conducting and choral pedagogy by Yurii Kulyk

Statement of the problem. *Among the prominent representatives of Ukrainian choral art of the second half of the twentieth century, Yurii Ivanovych Kulyk (1937–1988) occupies a special place. His creative individuality becomes especially clear from a historical perspective and requires reconsideration in modern musicological discourse. Kulyk gained recognition at a young age as a talented conductor and musician and later became Honoured Artist of Ukraine, Professor, Head of the Department of Choral Conducting (1973–1988), and vice-rector for educational work. His activity as a conductor was organically combined with pedagogical, arranging and musical-public work. The student choir of the Kharkiv I. P. Kotlyarevsky State Institute of Arts under his direction significantly influenced the musical culture of Kharkiv and Ukraine in the 1960^s–1980^s.*

Objectives, methods, and novelty of the research. *The purpose of the article is to identify the specific methods and principles that characterize the pedagogical mastery of one of the leading representatives of the Kharkiv choral school of the second half of the twentieth century. The article is the first attempt to systematize Yurii Kulyk's pedagogical activity as an important component of his creative heritage. The study applies historical, choral-studies and systemic approaches, which make it possible to reveal the universality of the artist's activity in the context of Ukrainian choral art.*

Research results. *Continuing the best traditions of Ukrainian conducting and choral education (first of all, Kharkiv luminaries K. Hrechenko, A. Mirosnykova), Yurii Kulyk enriched them with his experience. The choral pedagogy of the Master, who created his own creative school, is distinguished by the following methods and principles of teaching:*

- *pedagogical optimism – attitude to learning in the choir class as a dynamic spiritual process; special atmosphere in classes – establishment of complete trust between the teacher and students;*
- *vocal education of students as one of the priority areas of training choral conductors;*

- *high requirements for the musical intelligence of the choirmaster that contributes to a deep understanding by students of the content, form, and style of the performed compositions;*
- *strategic role of Ukrainian folk song and compositions of Ukrainian composers in the education of a young choirmaster;*
- *real conducting technique including not only of expressiveness of gesture, but also the ability to actively influence the performing process;*
- *determination of conductor's gestures by the figurative content and stylistic regularities of the musical composition;*
- *plasticity of conductor's hands; elastic hand movements, which actively affect the singers' articulation and timbre.*
- *economy of gestures.*

The work of Kulyk is continued today by his numerous students. And these are not only the students of his class, but also numerous others who studied under him in the student choir of Kharkiv State Institute of Arts and who still work in all higher and pre-higher educational musical institutions of Kharkiv, in many cities of Ukraine and abroad. All of them proudly call themselves followers of the conducting school of Professor Yu. I. Kulyk, whose talent, knowledge and invaluable experience as a conductor, teacher, psychologist, organizer helped them to reach the heights of professional mastery.

Conclusion. *The life and creative work of the conductor-teacher Yurii Kulyk became a "gold page" in the musical life of Kharkiv and Ukraine. Despite his short life, he made a great contribution to the development not only of Ukrainian choral performance, but also to that of conducting and choral pedagogy. Yurii Kulyk represents a universal type of choral conductor who combined conducting with pedagogical, arranging and public activities. His educational system was based on pedagogical optimism, trust relationships, the priority of vocal training, development of musical thinking and expressive yet economical conducting technique determined by the artistic content of a composition. His methods and principles of educating choral conductors are relevant today and represent practical value for modern choral pedagogy.*

Keywords: *Yurii Kulyk; choral pedagogy; choral art; conductor's gesture; methods and techniques; teaching and upbringing; Kharkiv choral school.*

*Стаття надійшла до редакції 26.12.2025,
рекомендована до друку 10.02.2026, оприлюднена 26.03.2026.*